

UDK 821.511.141.09-992

201
MARKO ČUDIĆ
Filološki fakultet u Beogradu

STRANI PISCI O BEOGRADU: DEŽE KOSTOLANJJI

BEOGRADSKE RAZGLEDNICE

(iz Kostolanjijeve zbirke putopisa *Potonula Evropa*)

(Ove redove sam u svoju beležnicu upisao marta 1909. godine kada je srpsku prestonicu tresla groznica pred uručenje prvog ultimatumu Monarhije)

Brzi voz za osam minuta dojuri sa madarske granice do Beograda. Vreme nedovoljno da čovek na miru popuši cigaru. Pred nama se pruža ravan predeo, jedan gvozdeni most sa nekoliko signalnih lampi. Pa ipak, čini nam se da smo stigli u neki tuđ svet. Posmatram lica ljudi. Crni su, bleđi, tužni. Srbi iz Madarske u odnosu na njih su rumeni, snažni, prave ljudine.

Još pre nego što ću stići na granicu počeo sam da posmatram promenu. Ukus naroda može se videti sa prozora voza. Boje odeće i marama što se suše na užadima kazuju više od svih zastava koje se vijore na službenim zgradama. One nam otkrivaju delić ukusa i kulture nekog naroda. Kada se voz približava italijanskim krajevima, putnika dočekuju ushićene, svetle boje – crvena, žuta i ljubičasta – marame raznih boja, šarene suknje i bluže. Severnije, u planinskim predelima, vidimo samo belu i crnu boju. A ovde – svakojake boje, baš kao i u Italiji, ali u nekako pretrpanim, drečavijim kombinacijama. Lilava i otvoreno plava, jedna kraj druge. Smela mešavina žute i zelene. I sam Beograd podseća na brdovite italijanske gradove, i onome ko prode njegovim uzanim, čudnim ulicama na kojima ljudi, isto kao i u gradićima na Siciliji, na očigled svakoga, žive, jedu i spavaju, svakako će prostrujati kroz glavu misao o ovoj sličnosti sa jugom, s Italijom.

Ulazim u železnički restoran. Na zidu – slika. Kroz kuhinjsku paru i galamu železničkog restorana tužno gleda mršavi muškarac sa licem boje pergamenta, u žutoj dolami i pantalonama boje višnje – kralj Srbije. Izgleda da se ne oseća dobro u zlatnom okviru. Svakog trenutka očekujem da izade iz njega, sedne za sto, skromno pozvoni konobaru i naruči jedan špricer. Čini se da je prinuden da bude kralj. Čitao sam da je nekada čak bio i revnostan učesnik sednica švajcarskih socijalista i da je odrastao na francuskoj kulturi. Deluje pomalo razočarano, čak i ovde, na slici. Tako mi, barem, govore njegovi

P R E V O D I I K R I T I K E P R E V O D A

viljuškasto zašiljeni, tanki brkovi i malodušni pogled njegovih očiju boje oraha, iz kojih je već odavno isparila mladost, zanos pariskih godina. Ostala je samo zabrinutost, strah i nervozna seta.

Gledam sliku pravo u oči. Leti, kad sve vrvi od muva, i zimi, po magli i bljuzgavici on jednako pilji u putnike koji jedu i posmatra ljude koji dolaze i odlaze. Ovi ga odmere jednim žurnim pogledom, pa onda odlaze u život. On ovde mora da drži stražu, kao i njegovi regruti. Pored njega kuca promukli zidni sat i nema načina da on side sa zida i sa svoga prestola što bi nekom sedamnaestovekovnom Englezu koji vidi utvare poslužilo kao dobar materijal za tragediju. Ali Marlou i Šekspir danas više ne pišu kraljevske drame, već reportaže sa tačnim podacima i u prozi. Jeftine reprodukcije u ulju vidim u svakoj berbernici, a na mestima gde za to nema para istu ulogu obavlja izbleдела slika isečena iz novina.

Pentramo se džombastim, uskim ulicama. Ima u ovim ulicama neke beskrajne tuge, tuge ruskih stepa i ruskih romana. U izlozima stoji strana roba, nemački, francuski, mađarski proizvodi, u radnjama se govori nemački i francuski. Danju politika, a uveče rakija. Inače, tišina svud uokolo. Vredni Makedonci i Albanci, sa narandžastim šalovima oko vrata, testerišu u predvorju svojih kuća. Na fakultetu se muvaju studenti sa plavim vojničkim kapama. Neki od njih se sklanjaju u narodnu biblioteku i tamo za jednim dugačkim stolom – njih dvadeset – trideset, čitaju. Bibliotekar – jedan stari Srbin – pokazuje mi stare, zanimljive srpske knjige i, pošto sam Madar, s osmehom na licu me vodi do jedne police na kojoj se nalaze svi tomovi *Palas Leksikona* zajedno sa svim rezervnim tomovima. I uopšte, ovde je sve „narodno“. Čitaonica je „narodna“, plivalište je „narodno“, čak je i streljački klub „narodni“.

Mala srpska kafana. Kažu da se u podmuklom dimu ovih loše osvetljenih beogradskih bircuza kuva rat. Za jednim stolom bosonogi sitni posednici igraju domine sa visokim oficirima, za drugim stolom puše izbačeni daci, tuberkulozni štampari, kaluderi sa sumnjivim ožiljcima na licu, popovi koji u svojim molitvenicima kriju recepte novih bombi, nebeski kurjaci u ovčijem ruhu. Kasnije im se pridružuje i jedna „šansoneta“, pariska žena, koja je u svojim najboljim godinama – davno, veoma davno – bila sobarica u nekom batinjolskom hotelu. Piju liker od vanile ali u džepu skrivaju cijankalij. Raspravljaju o Dostojevskom, Tolstoju, Gorkom. Plemenite hrišćanske pisce tumače izopačeno, samovoljno su ih preveli na svoj balkanski idiom. Sve je ovde žalosno i okrnjeno, počev od izlizanih potpetica preko zelenih noktiju, filmskih reklama, pa sve do njihove ushićenosti, njihove naučne rasprave, njihove obrazovanosti. Onaj ko jednim okom zaviri ovamo vizionarski će videti jednu drugu sliku: videće Rusiju kako se zabavlja u blještećem salonu Luja XIV u društvu blistavih dama, atašea i diplomata koji vrlo dobro znaju šta se pred njima zbiva i zadovoljno trljaju ruke. Siromašna braća će odraditi posao. Samo neka raste beda. Treba njima ovaj bedni ćumez, ova ozloglašena jazbina, ovo noćno utočište. Tu jadni studenti i slovoslagači mute mišomor evropskog napretka.

Skitam gradom. Na Dorćolu, nekada turskoj četvrti, gde se još uvek oseća duh muslimanske tradicije, na stolovima kafedžinica sa zelenim

zavesama, puši se fina turska kafa a dugobrade kafedžije nude vitke cigarete i ukusne cigare. Odjednom začujem neku neobičnu galamu. Kroz prohladni sumrak martovske večeri bliži se četa dobrovoljaca. Čuju se bubnjevi a dva trubača koji sa strane prate četu, nabreklih vratova sviraju nepoznati vojnički marš. Dobrovoljci su upravo dobili oružje, samo su došli sa stanice, ali su toliko iscrpljeni kao da se vraćaju iz ratnog pohoda. Na glavi im kapa, a inače nose civilna odela, rdavim opancima gaze po neravnoj kaldrmi, velika masa im kliče „živeli“. Iz opanaka često provire crvene čarape. Nemaju ukrašena vojnička odela. Mnogi su direktno na prsluk nabacili pušku i njihovi bakarni satni lanci čemerno prate ritam koraka.

Ispred skupštine se u palanačkom stilu, sporim koracima, u seljačkim odelima, skupljaju poslanici, s vremena na vreme se pojavi i pokojni gospodin u kaputu ili belobradi popa sa dugačkom ljubičastom kamilavkom, pred kojim srpski seljak sa pobožnim strahopoštovanjem skida svoju šajkaču. Zgrada parlamenta izgleda kao neka prizemna osnovna škola. U sali poslanici čitaju večernje novine. Na trošnom balkonu skuplja se publika, nekoliko dama, nekolicina seljaka, studenti. A nedaleko od skupštine očajnički mjauče mačka boje zemičke. Jedan dečak me radoznalim pogledom prati. U Mađarskoj se nakraj sela ovako blene za strancima.

Korzo traje uveče od šest do osam. Elegantne, vitke, blede Srпкиnje šetaju se s oficirima. Na šeširima se nazire dah pariske mode, ali su cipele često loše, otrcane, štikle zanose u stranu, a gumenih štikli jedva da i ima. Ove sirotinjske cipele svedoče o tome da tu vlada siromaštvo. Kolos koji stremi ka pariskim visinama stoji na glinenim nogama. Najpopularniji likovi korzoa su oficiri. Koračaju, svesni svoje važnosti. Nose spuštene kape u ruskom stilu i pantalone boje paprike. Od čina kapetana pa naviše gotovo svaki patrijarhalni Srbin pušta bradu. Kod kuće im se obraćaju sa tatuška ili bačuška.

Vraćajući se kući, primećujem da se na ulicama predgrada dečaci igraju vojnika. Na glavi im crveni fes, sa strane, privezan za debeli konac, mač – igračka. Pleh tandrče po kaldrmi.

– Rat, rat – odjekuje eksplozivna srpska reč.

Oko devet sati uveče grad se utiša. Radnje se zatvaraju, na glavnim ulicama plamti nekoliko gasnih svetiljki a mrak beži u predgrade. Putem ponekad prokaska pokojni čovek, gurajući kolica. Neki raspoloženi šegrt zvižduće. U kasarnama se svira povečerje i tramvaj uz bučno tandrkanje skreće sa šina. Čuje se trapavo šuškanje – zvuci palanke koja odlazi na spavanje.

Lagano se pale svetla u krčmama. Ovi svetli kvadratići unose boju u mrklu noć. Čuje se pospano mumlanje gajdi. Na prozorima jeftina, bezbojna rakija. Za dugim drvenim stolom sede momci olovnosivih očiju, turbobno spuštene glave, izranjavljenih vratova. Ispod čupavih brkova čuju se srditi uzvici. U daljini, velikoj daljini, čuju se dva pucnja. Mlad deran izlazi iz kafane. Krene par koraka, poskoči visoko pa se naglavačke skljoka na pločnik i ostane tako nepomičan, kao vojnik pogoden metkom. Pokosio ga je alkohol.

Ujutro u šest sati iz voza još jednom vidim Beograd. U ovom trenutku jutarnje sunce obasjava prozor. Prilazim prozoru na kojem je ispisana jedna

rečenica. Neki putnik je skinuo svoj dijamantski prsten i na staklo velikim, jasnim slovima – na mađarskom – urezao:

– Biće rata.

BELEŠKA O PISCU

Deže Kostolanji (Kosztolányi Dezső, 1885-1936) je klasik mađarske književnosti dvadesetog veka. Objavio je niz izuzetno značajnih zbirki poezije, četiri romana koji spadaju u bisere mađarskog proznog izraza, kao i zbirku novela o svom alter egu, Kornelu Eštiju (kod nas poznat kao Kornel Večernji). Roden je u Subotici, koju je u svojim romanima *Ševa* i *Zlatni zmaj* nazvao Šarseg (Blatnjavi kutak). Kostolanjijevo delo izuzetno je cenio Tomas Man, a Danilo Kiš ga na nekoliko mesta označava kao jednog od svojih omiljenih pisaca. U ovom putopisu imamo priliku da upoznamo jednu malo drugačiju stranu ovog svestranog pisca.